

ІВАН ЛЬВОВИЧ ЛИПА – ГРОМАДСЬКИЙ І ПОЛІТИЧНИЙ ДІЯЧ (до 150-річчя з дня народження)

Увазі читача пропонуються маловідомі сторінки біографії Івана Липи, українського державного і політичного діяча, письменника та лікаря за фахом. Він був одним із засновників «Братства Тарасівців», а в революцію 1917 – 1921 рр. комісаром Одеси, членом Центральної Ради, входив до складу ЦК Української партії соціалістів-самостійників, очолював Міністерства культури та охорони здоров'я в уряді Директорії в екзилі.

Ключові слова: гімназія, університет, «Братство Тарасівців», національно-визвольний рух, Центральна Рада, Директорія, література.

Народився Іван Львович Липа 24 лютого 1865 р. в с. Дальнику поблизу Одеси в сім'ї священика. Батько розмовляв в основному російською мовою, а мати, Ганна, зі старовинного козацького роду Житецьких, сподвижників гетьмана Івана Мазепи, українською. Родина була велика й гостинна. До них часто навідувалися родичі й знайомі не лише зі степової України, а й з Кубані, де українська мова, народні пісні високо цінувалися [1, 11]. Згодом сім'я перебралася в Керч. Там у парафіяльній школі при грецькій церкві Іван вивчав новогрецьку мову. Отримавши початкову освіту, вступив до Керченської гімназії. Під час навчання цікавився літературою, історією, природничими науками. У 19 років вступив на медичний факультет Харківського університету [11, с. 173].

Харківщина відіграла значну роль у долі письменника. Харків був тоді одним із культурних центрів України. Там і розпочався формуватися світогляд І. Липи, саме там він почав ходити на українські зібрання, купувати книжки українською мовою, відвідувати театр. У своєму студентському середовищі він не поділяв поглядів українофілів, які не вірили у відродження української культури, розглядали її у складі російської, возвеличували роль російської літератури й культури. Наслідком спілкування національно свідомої молоді стало формування першої молодіжної української таємної організації «Братерство Тарасівців» [3, с. 158].

Поїздка в колі своїх однодумців – М. Байздренка, М. Базелькевича, В. Боровика та ін. – до Канева в 1891 р., клятва на могилі Т. Шевченка в тому, що вони будуть займатися конкретною агітаційною роботою, виданням листівок, брошур, власного часопису, вірно служитимуть своєму народові, підноситимуть славу України, поширюватимуть знання про її історію, культуру, активно впроваджуватимуть українську мову навіть у міжнародних зносинах закінчилася утворенням таємного товариства. Кінцева мета «Братства» – проголошення самостійної держави зі своєю автокефальною помітною церквою [14].

Та не так сталося. У 1893 р., коли І. Липа був уже на п'ятому курсі університету, «всевидяче» око поліції не дало товариству розгорнути свою діяльність. За п'ятикурсником та ще кількома активістами «Братства» невдовзі зачинилися двері харківської буцигарні. Тринадцять місяців допитів, слідства, а потім суд і вирок – «за стремление к отделению Малороссии от Великой России» три роки позбавлення права жити в центральних губерніях і перебувати під наглядом поліції. Пізніше про

© Половець Володимир Михайлович – доктор історичних наук, професор, зав. кафедри українознавства, політології і соціології ЧНПУ імені Т. Г. Шевченка.

це І. Липа напише: «Я скінчив середню й вищу школу, але найвищу освіту дістав у тюрмі» [13]. Звісно, бунтівного студента разом з його товаришами було відраховано з університету.

Мешкав І. Липа під наглядом поліції спочатку в Керчі, а потім у Казані, де в 1897 р. закінчив університет, отримавши диплом лікаря. Хоча і порозкидало життя тарасівців, але зі свого шляху вони не звернули. Ставши лікарем, І. Липа працював у земській медицині і все життя займався лікуванням бідних людей на хуторах, в селах, повітах, робітничих селищах, що існували тоді при копальнях, фабриках та заводах [6, с. 4].

Перебуваючи на державній службі в земських закладах медицини, І. Липа проживав на Херсонщині, в Полтаві та Одесі. У полтавському земстві він пропрацював близько чотирьох років. На дозвіллі займався літературною творчістю: писав поезії, казки, новели, склав 13 притч і щоденно протягом 33 років писав свою «Казку бутя». Його відомі збірки «Оповіді про смерть, війну і любов», «Тринадцять притч» свідчать про обдарованість у літературній справі, якою він займався з п'ятнадцятирічного віку. Невід'ємною складовою творчого доробку І. Липи є його епістолярна спадщина. У написанні листів письменник залишався насамперед майстром слова. З епістолярію І. Липи можна довідатися не лише про важливі історичні події, а й про те, що більшість листів самі по собі були довершеними творами. Саме в листах, у спілкуванні зі своїми адресатами розкривається його неповторний внутрішній світ, особливості характеру, відображається громадська і політична діяльність, засвідчується низка історичних подій і фактів кінця XIX – початку XX ст.

Так, у своєму листі від 25.03.1900 р. з Полтавського повіту до відомого історика, письменника і громадського діяча Д. Л. Мордовця в Санкт-Петербург він писав: «Оце недавно прочитав в «Рус. Вedom.» статтю про літературний фонд... Моє завітне повсякчасне бажання, щоб українці заснували свій власний «Український літературний фонд», який би мав на меті допомагати всім письменникам, що пишуть українською мовою, де б вони не перебували і до якої б народності не належали... Я також хочу звернутися до Вас з великим проханням, чи не були б Ви ласкаві надіслати мені статут російського літературного фонду... і чи великий там фонд Шевченка, Костомарова, скільки інших українців, які приймають там участь? Моя думка така: насамперед треба спробувати замовити цілком самостійний український фонд. Коли ж таке буде неможливо, то просити в Києві, Одесі, Харкові окремі філії російського літературного фонду, а коли й таке буде неможливе, то всю справу перенесемо у Львів...» [15].

В іншому листі від 23. 01.1899 р. до Д. Л. Мордовця І. Липа писав: «Радісно було нам, коли прочитали звістку про заснування у Вас, в С.-Петербурзі «Малорусского общества». Сумно нам стало, коли почули, що в цим «Обществе» прозвучала різка нота іудофобства. Для нас, свідомих українців, що відстоюють право нашого народу «нести ні еллін, ні іудей», а єсть Людина, нація, що має право розвинути всі свої духовні сили при вільній конкуренції вільних народів...» [15].

З 1902 р. упродовж 16 років І. Липа працював лікарем в Одесі. У цьому місті він одружився з медсестрою Марією Будовською із священницької родини з Полтавщини. Її брат підтримував національний український рух у церкві і згодом був висвячений на єпископа Феофіла Харківської єпархії Української автокефальної православної церкви. Після трагічної смерті першої дружини І. Липа одружується з Марією Шепель-Шепеленко, філологом за освітою, походженням із старовинного українського роду. Під час служби земським лікарем він побудував у селі Дальник земську лікарню з тридцятичним садом, басейном, городом і курганом для огляду. Як лікар не відмовляв жодному хворому у безкоштовному прийомі [5, с. 339].

Займаючись літературною творчістю, І. Липа разом з дружиною видавали в Одесі альманах «Багаття», редагував тижневик «Українське слово», співпрацював з рядом часописів, зокрема з «Новою громадою», «Радою», «Громадською думкою», «Українською хатою», в яких друкував власні поезії, оповідання, повісті, нариси, казки та спогади. Його дім в Одесі став осередком культурницького руху Південної України. У цьому домі часто бували В. Самійленко, Г. Хоткевич, Г. Чупринка, О. Олесь, О. Маковей, М. Вороний та ін. [8, с. 410].

І. Липа любив часто мандрувати по Україні, відвідуючи Чернігів, Катеринославщину, Херсонщину, Крим, Кубань, Галичину, Буковину та інші міста. Одночасно продовжував займатися громадською та творчою діяльністю. Читав лекції у «Просвіті», працював у видавничому гуртку «Одеська літературна спілка», «Українському клубі», брав участь у видавництві літературно-мистецьких журналів «Основа», «Степ», в яких друкувалися твори молодих талановитих авторів. У його альманахах побачили світ твори Бориса Грінченка, Ольги Кобилянської, Панаса Мирного, Данила Мордовця, Дніпрові Чайки, Олеса Кандиби, Миколи Вороного та ін. [6, с. 5].

У 1913 р. І. Липа друкує повість «Острови Самотності» – один з найкращих своїх творів, який він присвятив дружині Марії. 1917 р. І. Липа заснував видавництво «Народний стяг» – єдине на той час українське видавництво в Одесі і за неповних два роки видав низку цікавих творів, зокрема «Табори полонених українців» О. Скоропис-Йолтуховського, «Приказки про москалів і німців» Степана Руданського, «Контрасти» та «Малюнок життя» Ілька Гаврилюка, серію своїх «Казок про волю». У цьому ж видавництві побачили світ кілька брошур його сина Юрія: «Союз визволення України» (історія і діяльність), «Гетьман Іван Мазепа», «Носіть свої відзнаки», «Королівство Київське по проекту Бісмарка» та інші [12, с. 117].

Коли розпочалася лютнева революція 1917 р., українське громадянство в Одесі одразу зібралось на велику нараду, де ухвалило цілий ряд резолюцій, в тому числі і відносно видавництва власної газети. Про це І. Липа писав у своєму творі «Як я пішов у революцію». Від початку революційних подій з місця він не рушав, хоча й обирався від Одеси делегатом до Центральної Ради. Одеська Рада, скинувши більшовиків, утворила свій уряд. У 1917 р. Івана Липу було призначено комісаром Одеси. За гетьманату П. Скоропадського займав посаду лікарського інспектора Одеси. Незважаючи на часті зміни влади, він постійно ходив на службу, чесно виконував свої обов'язки, відвідував лікарні, цікавився забезпеченням хворих, наявністю ліків, якістю лікування. У листопаді 1918 р. прийшла звістка, що його призначено міністром віросповідувань України, але ніякого офіційного повідомлення він не одержав. Під Новий рік, ігноруючи загрозу арешту, здолавши пікети різних армій, І. Липа вийшов знайомими стежками на станцію Одеса – Застава й подався до Києва. Лише в поїзді, як згадує Іван Львович, йому видали посвідчення міністра Української Народної Республіки [13].

З 1919 р. І. Липа належав до Української партії соціалістів-самостійників, входив до складу її Центрального комітету. У період Директорії керував структурними міністерствами культури і віросповідувань в уряді. Був членом Всеукраїнської національної ради та Ради Республіки. 25 січня 1919 р. міністр культів УНР Іван Липа звернувся до духовенства та службовців духовного відомства з проханням – вести усе церковне діловодство, особливо метричні книги, тільки українською мовою. Як міністр віросповідувань у цьому ж місяці підписався під прийнятим Директорією законом про незалежність Української автокефальної церкви від Російської патріархії [14]. Як член президії Всеукраїнської ради брав активну участь у її роботі. З серпня 1920 р. входив до складу комісії по підготовці Конституції УНР, був міністром охорони здоров'я в уряді Української Народної Республіки, а з 1921 р. очолював президію Ради Республіки в екзилі [4, с. 340].

Після поразки українських національно-визвольних змагань початку минулого століття І. Липа опинився на території Західної України, яка підпала під владу Польщі. На початку 1922 р. І. Липа переїхав до Львова і поселився у м. Винниках, де проживав, займаючись лікарською практикою та літературною творчістю. Як приватний лікар мав медичну амбулаторію з вивіскою: «Приймає. Д-р мед. Іван Липа». Заробляв мало, тому жив дуже скромно. Доля розлучила з сім'єю, дружина Марія залишалася в Одесі, а син Юрій, у той час студент медичного факультету університету, навчався в Познані. З ними він підтримував зв'язок листуванням [1].

У той час у Винниках перебував Іван Огієнко, мовознавець, історик, церковний і культурний діяч, міністр освіти і віросповідань в уряді УНР, відомий як православний митрополит Іларіон. І. Огієнко постійно спілкувався з І. Липою і залишив про

нього цікаві спогади, опубліковані в часописі «Наша культура» за 1937 р. У спогадах І. Огієнко цитує І. Липу: «Наш державний здвиг негасимим вогнем запалить усі живі українські душі, і свого часу таки принесе відповідний плід. Помремо ми, але святий вогонь, що його ми сміливо запалили, уже ніколи не погасне. Це те, що переживе нас і створить найрозкішніші легенди в Україні...» [10, с. 125].

У Винниках І. Липа написав свої кращі новели «Кара» і «Утома», виткані, як писав його син Юрій, «ніби блакитним цвітом». Стан здоров'я І. Липи в листопаді 1923 р. різко погіршився (з травня 1919 р. хворів на рак шлунка). 13 листопада на руках Івана Огієнка на 58 році життя негасимий українець спочив. Поховали його 15 листопада у Винниках. У похоронах православного Івана Липи брав участь греко-католицький священник о. Гірняк (з дозволу митрополита Андрія Шептицького). У 1937 р. син Юрій установив на Винниківському цвинтарі, неподалік Стрілецької могили, батькові пам'ятник [16, с. 179]. І. Липа перед смертю, упорядковуючи свою літературну спадщину, зробив такий запис у щоденнику: «... чогось мені здається, що тринадцята дата буде щастити мені і що саме в цю дату я маю вмерти». Микола Вороний, найближчий друг І. Липи, присвятив своєму побратимові поему «Євшан-зілля», в якій передав всю тугу самотнього І. Липи за рідним краєм, що залишався за кордоном Польщі, дружиною Марією, якій забороняла влада залишати Одесу, сином Юрієм – у майбутньому відомим українським громадсько-політичним діячем, письменником, публіцистом та одним з ідеологів українського націоналізму.

1. Байцар Андрій. Іван Липа творив у Винниках. Тут він залишився назавжди [Електронний варіант]. – Режим доступу: // <http://vinnikiplus.in.ua/publ/vynpuku/1/21-1-0-515>

2. Глиняна Л. Алгоритична проза І. Липи: параметри духовності // Слово і час. – 2003. – № 9. – С. 54-56.

3. Довідник з історії України: У 3-х т. – К.: В-во «Генеза», 1998. – Т. II. – 436 с.

4. Енциклопедія історії України: – Т. 6: Ла-Мі /Редкол.: В.А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. – К.: В-во «Наукова думка», 2009. – 790 с.

5. Енциклопедія українознавства. – Донецьк: В-во «Стакер», 2004. – 496 с.

6. Ільницький М. Не зривайся своєї душі (Концепція України в творчості Юрія Липи) // Дивослово. – 1994. – № 4. – С. 3-8.

7. Малий словник історії України. – К.: В-во «Либідь», 1997. – 464 с.

8. Луців Л. Іван Липа «Тринадцять притч». Рецензія // Література і життя. Літературні оцінки. – Джерзі Ситі – Нью-Йорк: Свобода, б. р. – С. 409-410.

9. Нежива Л. Листи Марії Загірної до Івана Липи // Кур'єр Кривбасу. – 1998. – № 104. – С. 124-134.

10. Огієнко І. Світлій пам'яті Івана Липи // Кур'єр Кривбасу. – 1998. – № 104. – С. 124-134.

11. Погребенник Ф.П. Липа Іван Львович // Українська літературна енциклопедія: У 5 т. – К.: Українська енциклопедія ім. М.П. Бажана, 1995. – Т. 3. – С. 173-174.

12. Середняцький Я. Батько і син (Про українських письменників Івана Липу і Юрія Липу) // Дніпро. – 1992. – № 8-9. – С. 115-120.

13. Червяк Петро, Волошин Анатолій. Іван Липа. [Електронний варіант]. – Режим доступу: // plus.lviv.ua/publ/21-1-0-73

14. Черкаська Ганна. Іван Липа: «Ми віддаємо усі сили, щоб визволити свою націю з гніту». – [Електронний варіант]. – Режим доступу: // www.uamodna.com/.../ivan-lura-my-viddaemo-usi-syly..

15. Чернігівський літературно-меморіальний музей-заповідник Михайла Коцюбинського. А-5131.

16. Шестель О.Г. Художня інтерпретація біблійної тематики і символіки в творчості Івана Липи // Вісник Луганського національного педагогічного університету ім. Тараса Шевченка. Філологічні науки. – 2007. – № 22(138). – С. 172-179.

Вниманию читателя предлагаются малоизвестные страницы биографии Ивана Липы, украинского государственного и политического деятеля, писателя и врача по специальности. Он был одним из основателей «Братства Тарасовцев», а в революцию 1917 – 1921 гг. комиссаром Одессы, членом Центральной Рады, состоял в ЦК Украинской партии социалистов-самостийныков, возглавлял Министерства культуры и здравоохранения в правительстве Директории в эмиграции.

Ключевые слова: гимназия, университет, Братство Тарасовцев, национально-освободительное движение, Центральная Рада, Директория, литература.

Lipa Ivan L. social and political activist, a writer, a doctor by profession. Pen names are Petro Shelest, Ivan Stepovik and other. In 1891 over the grave of Taras Shevchenko sounded passionate oath «To die fighting for the independence of Ukraine». It made the young men who came there to launch a «Brotherhood tarasivtsi». Among them was Ivan Lipa. At students period I. Lipa together with their associates imbued with the idea of creating an illegal political group. For his political views, he was arrested and spent 13 months in prison. When he was released from prison, he graduated university and worked as a doctor in Poltava, Odessa and Kherson provinces. In Odessa, continued not only medical practice but also engaged in literary creativity. In 1917 he was appointed commissar Ukrainian Odessa. In 1918 he became a member of the government of the Ukrainian People's Republic. He belonged to the Ukrainian Agrarian Party sotsialistiv- Self. After the defeat of UNR Ivan Lipa settled in Vinnyk near Lviv, where he worked as a doctor and engaged in literary activities. A little more than two years he lived in Vinnyk. November 13, 1923 after a serious illness I. Lipa died. He buried in the cemetery in Vinnyk near the Rifle grave. By Y.Lipa in 1937 was erected a monument to his father.

Keywords: High School, University, tarasivtsi Brotherhood, the national liberation movement, the Central Council, Directory, literary creativity.

